

KIRGIZLARIN İLK MODERN TARİHÇİSİ OSMONAALI SIDIKUULU

Ebubekir GÜNGÖR*

ÖZ

Osmonaalı Sıdikuulu (1875 – 1942) Kırgızistan'nın Koçkor bölgesinde bulunan Kızıl-töbö köyünde dünyaya geldi. Akrabalarından Çarkımbay adındaki bir molla'nın yardımı ile küçük yaşta okuma – yazmayı öğrenmiş, arkasından Buhara'da medrese eğitimi almıştır. Medrese eğitiminden sonra bir süre Kırgızistan'da öğretmenlik yapmış ve Ceditçilerden etkilenecek dönemin önemli merkezlerinden Ufa'ya eğitimini devam ettirmeye gitmiştir. Bu sırada onu Kırgızların ilk tarihçisi yapan Muhtasar Tarih-i Kırgızıya (1913) ve Tarih-i Kırgız Şadmaniye (1914) adlı kitaplarını yayınlamıştır. 1930 yılında Sovyet yönetimi tarafından tutuklanmış, ancak arkadaşlarının yardımı ile haptisten kaçarak Doğu Türkistan'a gitmiştir. Ölüm tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Sıdikuulu'nun Tarih-i Kırgız Şadmaniye adlı eseri Kırgızların Sarıbağış Uruğunun beyi Şabdan Bahadra ithaf edilmiş olup, Muhtasar Tarih-i Kırgızıye adlı çalışmasının genişletilmiş baskısıdır. Eser, Kırgız boyları hakkında verdiği bilgilerle bir Kırgız Şeceresi özelliği taşımaktadır. Bunun yanı sıra Sıdikuulu bu eserde döneminin olaylarına ve Kırgızların eğitim-kültür konularına da geniş yer vermiştir. Ayrıca eserin Kırgızca yayınlanan ilk matbu örneklerden olması, Sovyet öncesi Kırgız matbu yazı dili üzerinde yapılan araştırmalar için önemli bir ana kaynak özelliğini artırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kırgızistan, Osmonaalı Sıdikuulu, Ceditçilik, Kırgız Tarihi, Kırgızca.

---

* Yrd. Doç. Dr., Bozok Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ebubekir_66@hotmail.com

THE FIRST MODERN HISTORIAN OF KYRGYZ OSMONAALI SIDIKUULU

ABSTRACT

Osmonaalı Sıdıkuulu (1875- 1940-42) was born in Kızıl-töbö village in the region of Koçkor, Kyrgyzstan. He learned to read and write at a early age with the help of a teacher (molla) and also a relative named Çarkımbay. Then he went to Bukhara for madrasa education. After his training at madrasa he worked as a teacher in Kyrgyzstan for a while and then he went to Ufa for further education by being influenced from the Jadidists. At that time he published his works Muhtasar Tarih-i Kırgızıya (1913) and Tarih-i Kırgız Şadmaniye (1914) which were to make him the first historian of Kyrgyzstan. He was arrested by the Soviet administration in 1930 but he escaped from the prison with the help of his friends and went to Eastern Turkistan. The exact date of his death is unknown. Sıdıkuulu's Tarih-i Kırgız Şadmaniye was a work dedicated to Şabdan Bahadır, the Bey of Sarıbağış Uruğ, and it was the extended edition of Muhtasar Tarih-i Kırgızıye. The Work is a kind the Kyrgyz Genealogy by concerning the information in it related to the Kyrgyz tribes. Sıdıkuulu also widely mentioned about the events of the time and about the matters regarding education and culture. Moreover the Work was one of the first published samples of Kyrgyz language and this peculiarity increases its importance for the researches on the Kyrgyz printed language before the Soviet Era.

Keywords: Kyrgyzstan, Osmonaalı Sıdıkuulu, Jadidism, Kyrgyz History, Kyrgyz Language

Giriş

Bilinen en eski Türk boylarından birisi olan Kırgızların, modern anlamda siyasi, toplumsal ve kültürel tarihlerinin ilim dünyasına kazandırılması Sovyet idaresinde kalmış diğer Türk topluluklarında olduğu gibi tarafsız olarak hâlâ ortaya konulmamıştır. Bu bağlamda özellikle de bilim ve siyaset ile karakterize olan sosyal ve kültürel gelişim süreçlerinin aydınlatılması yine Sovyet yönetiminin politikaları sebebiyle geri planda kalmıştır. Başta XIX. ve XX. yüzyılın başlarındaki milli uyanış ve modernleşme öncüleri, devrim ideolojisinden farklı düşündükleri için bilinçli olarak toplumdan gizlenmiştir. Bu açıdan bakıldığında genelde Türkistan'ın, özelde ise Kırgız halkının modernleşmesinde ilk adımları atan, topluma olan ilgisi, eğitim alanındaki çabaları ve kültürel girişimleri sonucu oluşmuş mirasları haksız yere unutturulmuş eğitimci, edebiyatçı, siyasetçi ve toplum önderliği yapmış birçok şahsiyetin Sovyet ideoloji politikalarına kurban edildiği görülmektedir. Ancak köklü geçmişe, gelenek ve birikimlere sahip olan Türk toplumlarına yapılan bütün bu acımasız yok ediş politikaların sonucu olan Stalin dönemindeki katliamlar araştırmacıları çok şaşırtmamaktadır. Çünkü o yıllarda sadece hayatını idame ettirme çabasında olan masum insanlar bile bu katliamdan nasiplerini almışlardır. Durum böyleyken Sovyet yönetimini iyi değerlendirebilecek ve halkı doğrulara, köklerine ve en önemlisi benliğine yönlendirebilecek Osmonaali Sıdikuulu gibi aydınların hayatlarının bir hiç uğruna yok edilmesi normal bir durum olarak karşılanmaktadır.

Sovyet yönetiminin savunucuları tarafından kaleme alınan yayınlar incelendiğinde, yönetimin Ceditçi aydınlara bakış açısı net olarak ortaya çıkmaktadır. Ceditçi Türkistan aydınları Sosyalist düzenin en büyük düşmanları olarak burjuva milliyetçisi, halkın sömürücüleri, Türk dil birliği savunucuları olarak suçlandılar. Bu bağlamda Kırgız Sovyet yönetimi, Sıdikuulu başta olmak üzere Ceditçileri şu şekilde değerlendirmektedir: *“...1905 yılındaki ihtilalden sonra Kırgızların az çok entelektüelleri ortaya çıkmaya başladı. ...fakat bunların arasında işçilerden birisini göremiyoruz, bunların hepsi o zamanki Çar ve yönetimine karşıydılar. Onların bütün hazırlıkları tercümanlık ve dincilik yönünden aynı olup, bu birlik yolunda çalıştılar. Örneğin Osmonaali Sıdikuulu, İşanaali Arabayuulu, Abdikerim Sıdikuulu, Satarkul Cankaraçuulu, Kemel Şabdanuulu v.b. bunlar kendi amaçları ve istekleri ile bütün emekçileri ezme yollarını arayıp, üstünlük kuran zengin burjuvanın güvenilir ve ilk destekçileri olarak kabul edilir. Bir yönüyle tercümanlar, diğer yönüyle dinciler emekçileri zalim Çarın*

siyasetine hizmet ederek ezdiler. ...14-15 yıllarında Ufa ve Kazan'da okuyan zengin-burjuva entelektüellerin bazı hamleleri oldu. Bu hareketler tartışmasız Pantürkçülük üzerine kuruldu. Başka bir deyişle onların hareketleri bütün Türk halklarını ve dillerini birleştirme yönünde oldu. O zamanlar İşanaali Arabayuulu ve Osmonaali Sıdıkuulu önderliğinde Kırgızların ilk aydınları yazı meselesine yöneldiler. Onların yazıları Kırgız dilinde değil, Pantürkizmin önderliğinde Çağatay dilinde idi.”¹ Değerlendirmeye göre Sovyet yönetiminin gözü ile bakıldığında çalışmaları ve amaçları ile suçlanan Ceditçiler, aslında Türk dil birliğini savunan, kültürel ve eğitim meselelerinde çağa uygun hareket etmeye çalışan, halkın haksız uygulamalara karşı özgürlüğünü savunan kimselerdi. Ancak bütün bu suçlamaları, Sovyet politikaları karşısında Sıdıkuulu gibi milletin geleceğini düşünenlerin karalanmasını zamanın siyaseti olarak değerlendirmekten başka yol bulunmamaktadır.

XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başında Kazak – Kırgızların geri kalmışlık ve içine düştükleri cehalet, Türkistan aydınlarının dile getirdiği en önemli problemlerden birisidir. Bu durumdan ancak eğitim yoluyla kurtulabileceklerine inanan ve geleneksel eğitim metodunun yetersizliğini eleştiren Ceditçi aydınlar imkanları çerçevesinde bireysel çalışmalarda bulunmuşlardır. Bu aydınlardan birisi olarak Osmonaali Sıdıkuulu, Cedit okullarının temel ihtiyaçlarından birisi olan ana dilde yazılmış iki adet tarih kitabı kaleme almıştır. Ceditçi aydınların girişimleri ile 1911-1914 yılları arasında yeni eğitim metoduna uygun olarak hazırlanan 4 adet Kırgız Türk lehçesinde eser yayınlanmıştır. Bu eserlerin tamamı modern Kırgız dilinin ilk matbuu örnekleridir. Bu eserlerden birincisi ünlü Kırgız akını Moldo Kılıç Şamırkanuulu'nun² gazelini yayına hazırlayan İşanaali Arabayuulu tarafından “*Kıssa-ı Zelzele*” adıyla Ufa'da yayınlanmıştır.³ İkincisi Kırgız ve Kazak Usul-i Cedit okullarında yaşanan kaynak eksikliğini gidermek amacıyla yine Arabayuulu tarafından yazılıp yayınlanan “*Alifba Yake Töte*

¹ Aalı Tokonbayuulu, “Esep Kısap”, *Kırgız Keneş Adabiyatı Dergisi*, No: 2, 1934, s. 4 – 22.

² Moldo Kılıç Şamırkanuulu; Kırgız yazılı edebiyatının önde gelen temsilcilerinden biridir. O 1866 yılında Kırgızistan'ın Koçkor Bölgesinde doğmuştur. Yazar, çocukluk yıllarında medrese eğitimini tamamlamış, daha sonra doğu edebiyatındaki Arapça, Farsça eserler ile tanışma imkânını yakalamıştır. Şair insanların iyi ve kötü niteliklerini açıklayan «Kız-cığit», Kırgızistan'ın tabii güzelliklerini, bitkiler ile hayvanlar dünyasını tasvir eden «Kerme-Too», «Cindi Suu», «Buudayık», «Bürküttün Toyu» gibi şiirlerini miras olarak bırakmıştır. Abilabek Asankanov, (Ed.), “Moldo Kılıç”, *Kırgız Tarihi: Entsiklopediya*, Bişkek, 2003. s. 294-295.

³ Mola Kılıç Töreki, *Kıssa-i Zelzele*, Haz. İşanaali Arabayef, Kazan 1911, 18 s.

Oku” adlı eserdir.⁴ Üçüncü ve dördüncüsü ise Osmonaalı Sıdıkuulu’nun eserleridir. Bu yayınlardan sonra 1924 yılına kadar bilinen yayınlanmış Kırgızca eser bulunmamaktadır.⁵

Kırgız tarihini konu alan Sıdıkuulu’nun eserlerinden “*Muhtasar Tarih-i Kırgızıya*” 1913 yılında⁶, “*Tarih-i Kırgız Şadmaniye*” ise 1914 yılında⁷ önceki eserin genişletilmiş hâli olarak yayınlanmıştır. Eserler yazılış amacı ve şekli bakımından bir Kırgız Şeceresi özelliği taşımaktadır. Sıdıkuulu’nun bu eserleri Türk tarihinde bir çok açıdan önem arz etmektedir. Bu bağlamda eser Kırgız matbu yazı dilinin ilk örneklerinden olmasının yanı sıra, Kırgız sözlü şecerelerinin halk ağzından toplanmış matbuu birinci Kırgız şecere kitabı özelliği de taşımaktadır. Diğer taraftan bu çalışması ile Osmonaalı Sıdıkuulu Kırgızların ilk modern tarihçisi olmuştur. Eserlerin birer şecere kitabı olmaları ve Kırgızların soykütüğünü ortaya koyması bir yana, yayınlanış amaçları, gereksinimleri ve özellikle de yayınlandığı dönemdeki siyasi, kültürel ve edebi birikim durumu nedir? Sovyet yayınlarının söylediği gibi Kırgız yazı dili, edebî, tarihi ve ilmi birikimi Rus yönetimi ve Sosyalist ideolojinin nimetleri midir? Sıdıkuulu, kimdir, nasıl bir eğitim almıştır, ona bu yolu açanlar kimlerdir, bu tür eserler kaleme almaya iten sebepler nelerdir, Kırgız yazı dili ne durumdadır? Tam bir eğitim seferberliği başlatan Sovyet yönetimi, Osmonaalı Sıdıkuulu’nun eserlerini okullarda neden kullanmamıştır, dağılına kadar neden halktan saklama ihtiyacı duymuştur ve bu eserlerin varlığı çocukları tarafından dahi neden 1989 yılından sonra anlaşılmıştır?

1. Kırgız Yazı Dili

Tarihî kaynaklara bakıldığında bilinen en eski Türk boylarından biri olarak Kırgızların dili tarihsel süreç içerisinde Türk dili ile beraber gelişmiştir. Kırgızlar, milli kökenleri gereği, uzun süre Türklerin kullandığı dili kullanagelmüşlerdir. Yazı dili olarak ise⁸ Eski Türk (VI – X. Yüzyıllarda Orhun – Yenisey, Uygur, Talas, Korkut-Ata, Oğuzname), Karahanlı dönemi (X – XII. yüzyıllarda Mahmut Kaşgari, Yusuf Balasagun, Ahmet Yesevi) yazı dilini kullanmışlardır.⁹ Hokand Hanlığı ve Çarlık Rusyası dönemleri

⁴ E. Arabayev - H. Sarsakeyev, *Alifba Yaki Töte Oku*, Şark Matbaası, Ufa, 1911, 52 s.

⁵ E. Arabayev, *Kırgız Alıpbesi*, Orta Asya Mamleket Basması, Taşkent, 1924.

⁶ Mola Osmanali Sıdıkoğlu, *Muhtasar Tarih-i Kırgızıye*, Şark Matbaası, Ufa, 1913, 78 s.

⁷ Osman Ali Sıdıkof, *Tarih-i Kırgız Şadmaniye*, Şark Matbaası, Ufa, 1914, 128 s.

⁸ Ahmet Taşağul, *Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları*, Ankara, 2004, s. 85.

⁹ İ. A. Batmanov, *Kratkie Vvedenie v İzuçenie Kırgızskogo Yazıkı*, Frunze, 1947, s. 31; Saadettin Gömeç, *Kırgız Türkleri Tarihi*, Berikan Yay., Ankara, 2009, s. 124.

Kırgız yazı dilinin gelişimi konusunda dönüm noktası olmuştur. XVIII – XX. yüzyılın ilk çeyreğini kapsayan bu dönem içerisinde Hokand Hanlığı ve Rus Çarlığı döneminde çağdaş Kırgız yazı dilinin temelleri atılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla günümüz Kırgız dilinin oluşum sürecinin başlangıcı Sovyet dönemi değil XIX. yüzyılın sonları ve XX. yüzyılın başlarıdır. Yani Çarlık döneminde Kırgız yazı dilinin temelleri atılmış, Osmonaalı Sıdikuulu da eserleri ile bu sürece önemli katkıda bulunmuştur. Bu dönemdeki ilk çalışmaları ve örnekleri içine alan günümüz Kırgız edebiyatında Osmonaalı'nın de içinde bulunduğu “*Cazgıç Akındar*” (Yazan Şairler) şeklinde bir terim ortaya çıkmıştır.¹⁰ Bu terim ilk Kırgızca yazılı eser veren Kırgız aydınları ve onların el yazması veya basılı eserlerini anlatmak için günümüz Kırgızistan araştırmacıları tarafından kullanılmaktadır. Bu kişilerin çalışmaları günümüz çağdaş Kırgız yazı dilinin ilk örneklerini oluşturmaktadır.

Çağdaş Kırgız yazı dilinin oluşum sürecine genel olarak bakılacak olursa, XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başlarında kaleme alınan eserleri ortaya koyan *Cazgıç akınların* kullandıkları yazı tamamen İslam dininin Türkistan'a yayılması ile ilişkili ve Arap alfabesi ile yazılmıştır. Kırgızların bu yazıyı ne zamandan beri kullanageldikleri kesin olarak bilinmemekle birlikte, bu konuda ilk Kırgız dilcilerinden H. Karasayev: “*Kırgızlar arasında İslam dininin yayılması ve doğunun ünlü yazarlarının (Türk) eserlerinin halk arasında okunması ile Arap, İran kelimeleri Kırgız leksikasına girmeye başladı.*”¹¹ şeklinde doğru bir tespitte bulunmuştur. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Hokand hanlığının Kırgızları hâkimiyeti altına almasıyla, İslam dini, göçmen Kırgızlar arasında hızlı bir şekilde yayılmaya başlamıştır.¹² Böylelikle yerleşik toplum dini olan İslam'ın eğitim sistemi ve Arap alfabesi Kırgızlar arasında yayılması hız kazanmıştır.

Hokand Hanlığı ve özellikle Çarlık Rusya'nın Türkistan'a hakim olması, bölge halkı üzerinde önemli değişimlere sebep olmuştur. Bu sırada siyasi olaylar sonucunda Çağatayca ve Tatar Türkçesinin etkisi altında ilk Kırgızca yazılı metinler ortaya çıkmaya başladı. Hokand Hanlığı'ndan rahatsız olan bazı Kırgız boylarının Rusya ile yakınlaşma çabaları sonucu

¹⁰ K. K. Koylubayev, *Cazgıç Akındarın Çıkarmaçılığı*, Karakol, 2010, s. 5.

¹¹ H. Karasayev, “Kırgız Orfografiyasının Tarihçesi”, *Turkologičeskoe İssledovaniya Sbornik Statey 80 Letiyu K. K. Yudahina*, Frunze, 1970, s. 79.

¹² Seyfettin Erşahin, “Kırgızların İslâmlaşması Üzerine Bazı Mülâhazalar”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 39, 1999, s. 404; A. Biyalıyev, *Kırgız Adabiy Tili Cana Anın Adabiy Norması*, Bişkek, 2002, s. 25.

mektuplar yazılmış, böylece ilk Kırgızca metinler de somut bir şekilde Rusya ile yapılan ilişkiler sonucu ortaya çıkmaya başlamıştır.¹³ Günümüzde bilinen ilk Kırgızca metin XVIII. yüzyılda kaleme alınmıştır. Elde bulunan bu ilk mektup 1785 yılında Atake Batır başta olmak üzere, Sıdıkuulu'nun mensup olduğu Sarıbağış uruğu ve diğer bazı urug beylerinin de girişimi ile yazılmıştır. Bunlardan biri Omsk'daki Sibiryaya Askeri valisi N. Ogarev'e 1785 yılının 23 Ağustos, ikincisi ise aynı yılın 29 Aralık tarihinde Peterburg şehrine gönderilmiştir. Bu işi gerçekleştiren Kırgız elçileri Abdrakman Kuçakuulu ve Şergazın'ı 15 Mart 1786'da II. Ekaterina kabul etmiştir. Bu elçilerin gelmesi beklenmeden Ateke Batır sonraki mektubunu yazıp, Satınbay Abdrakmanuulu'nu Omsk'a elçi olarak gönderilmiştir.¹⁴ Bunlardan başka Kırgız boy beyi Olcobay Akımbek ile aksakal Mambet Ümötov'un batı Sibiryaya askeri valisine yazdığı mektup (5 Ağustos 1825), Kırgız uruğ beyleri Şerali ile oğlu Algaçı'nın Batı Sibiryaya Askeri Valisine yazdığı mektupları (Aksu 9 Nisan 1827) sayılabilir.¹⁵ Ayrıca, Bugu uruğunun 1827 – 1855 yılları arasında Rusya hakimiyetine girmeyi kabul ettikleri anlaşmalar,¹⁶ Rus hakimiyetine girerken Omsk'daki Batı Sibiryaya Askeri Valisine Çerik Uruğunun verdiği anlaşma metni (13 Kasım 1863), Kurmancan Datka'nın 17 Ocak'ta Rus yönetimine geçiş mektubu¹⁷ ve buna benzer anlaşma-mektup metinleri ilk modern Kırgızca yazılı metinler olarak kabul edilir.

Bu tür resmi belgelerin yanı sıra Kırgızların Rus hakimiyetine girmesiyle XIX. yüzyılın ikinci yarısında açılan Rus-Yerli mektepleri ve XX. yüzyılın ilk on yılında bölgeye yayılan Tatar mekteplerinin etkisiyle Kırgızlar arasında okuma yazma bilen insanların sayısı artmıştır.¹⁸ Bunun sonucunda açılan okullarda eğitim alan yerli öğrenciler için Kırgız dilinde eserler de ortaya çıkmaya başlamıştır.¹⁹ Bu durumda halk dilindeki sözlü edebiyat ve şairlerin çalışmaları, Hokand ve Rus yönetimi dönemlerindeki dini mektepler, XIX. yüzyıla kadar kaleme alınmış Türk edebiyatı

¹³ A. Saparbayev, *Kırgız Tilinin Leksikologiyası Cana Frazеologiyası*, Bişkek, 1997, s. 11.

¹⁴ Koylubaev, a.g.e., s. 13.

¹⁵ Saparbayev, a.g.e., s. 12.

¹⁶ E. Tenişev, "Uluttuk Doorgo Çeyinki Kırgız Adabiy Tili Cönündö", *Kırgızdar*, c. 2, Bişkek, 1993, s. 499.

¹⁷ *Gornaya Tsaritsa Kurmancan i Yeyo Vremya*, (Haz.: B. Abıtov, C. Djaldışova, D. Djunus Aliyev v.d.), Bişkek, 2002, s. 80 – 84.

¹⁸ Kalen Sıdıkova, *Kırgız Tarihi*, Bişkek, 2003, s. 589.

¹⁹ A. A. Akmatalliev, *Tandalğan Çıgarmalarının Cıynagı, Adabiyat Taanu*, c. 2, Bişkek, 1998, s. 115.

çalışmaları, dini eserlerin etkisi, Kırgız okumuşlarının Türk klasiklerini okumaya başlamaları Kırgız yazı dilinin oluşmasında önemli etkiye sahiptir.²⁰ Bu tür parametrelerin etkisiyle tamamı günümüze kadar ulaşmasa da XIX. yüzyılın ikinci yarısı ve XX. yüzyılın başlarında Kırgız yazı dili özellikle akın-şairler tarafından ilk örneklerini vermeye başlamıştır.

2. Osmonaalı Sıdikuulu

Osmonaalı Sıdikuulu'nun ailesi günümüz Kırgızistan'ın kuzeyinde uzun zamandan beri bulunan, Kırgız boylarının en büyüklerinden sağ kol Sarıbağış²¹ boyuna bağlı Abayıldı (Abıla) uruğuna mensuptur.²² Bu urug bulunduğu bölgenin zenginlerinden ve bölgeyi yöneten bir gruptur. Sıdikuulu'nun içinden çıktığı Sarıbağış boyu eski dönemlerden beri Kırgızların kuzey bölgesinde yönetici bir boy olarak varlığını sürdürmektedir.²³ Sayak²⁴ olarak da bilinen bu grup, Ruslara karşı çetin mücadeleler yapmak suretiyle önemli kayıplar verdirdiği gibi, bu mücadeleler sebebiyle kendi nüfusu da azalmıştır.²⁵ Sarıbağış boyu yaşadığı coğrafi konum sebebiyle Kırgız ve Kazakların etnik olarak yakınlaşıp kaynaşmasında etkin olan bir boy olma özelliği de taşımaktadır. Sarıbağış boyunun mensupları Kırgızistan'da genel olarak, günümüz adıyla Koçkor bölgesinde (Kırgızistan'ın Kuzeyi) özellikle XX. yüzyılın başlarına kadar Bozkır Türk yaşam geleneğini sürdürmüşlerdir. Abayıldı uruğunun, dolayısıyla Sıdikuulu'nun ailesinin yaşadığı Koçkor ve çevresi stratejik olarak önemli bir bölgedir. Çünkü bu bölge ünlü Dolon²⁶ geçidini içinde

²⁰ Asel Kadırova, *XIX. Kılımdın Ayacı XX. Kılımdın Başındağı Kırgızlar Koldongon Dokumentterdin Tili*, Kırgız – Türk Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans tezi), Bişkek, 2008, s. 48.

²¹ Sarıbağış boyunun kökenlerinin Kazak olduğu da iddia edilmekle birlikte karışık bir boydur. Kırgızların bu Sarıbağış boyu Bay Kazak ile Ubaşı boylarından Almaçuk tarafından esir olarak alınan Kalmaklardan oluşturulmuştur. İçerisinde Kazak kökenliler çoktur. Hokand Devleti döneminde Çu Vadisi ve Fergana'da yaşamışlardır. Mustafa Kalkan, *Kırgızlar ve Kazaklar*, Selenge, İstanbul, 2006, s. 222.

²² Şarifa Sadıkova, *Sıdikov Osmonalı Tuulğan Kününün 130 Cıldığına Karata*, Bişkek, 2008, s. 15; M. Kocobekov, "Osmonaalı Sıdikuulunun Ömür Bayanına Ayrım Toktoolor", *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 14, Bişkek, 2005, s. 14.

²³ Sabir Attokurov, "Ata Manas Ülgüleri", *Ala Too Dergisi*, Bişkek, 1997, s. 6.

²⁴ Sayak boyu özellikle Kazak ve Kırgız boylarının Tanrı Dağları, Yedisu ve Güney Kazakistan bölgesinde siyasi teşekküller oluşturma dönemlerinde görülen büyük boylardan biridir. Attokurov, a.g.m., s. 6.

²⁵ Mustafa Kalkan, a.g.e., s. 266.

²⁶ Kırgız boy beylerinden Dolon'un adını alan geçit, orta Kırgızistan'da Koçkor üzerinden Bişkek ile Narın şehri arasında anayol üzerinde bulunan bir dağ geçididir. Timurlan Omorov,

barındırmaktadır. Dolon geçidi bölgenin stratejik önemini artırdığı gibi Doğu-Batı ve Kuzey-Güney yollarını bağlaması hasebiyle kültürel etkileşime müsait bir özellik taşımaktadır.

Sıdıkuulu'nun doğum tarihiyle ilgili olarak farklı bilgiler bulunmaktadır. Bu durum o dönemin tanınmış birçok siması için geçerlidir. Kırgızların büyük çoğunluğunun bozkır hayatı sürüyor olması, bu türden kayıtları tutma alışkanlığının olmaması ve tarihlerin daha çok On İki Hayvanlı Türk takvimine göre belirleniyor olması durumun temel sebeplerini oluşturmaktadır. Sıdıkuulu'nun doğumu konusunda kabul edilmesi gereken kayıt, arşiv kaynaklarında bulunan kendi el yazması otobiyografilerindeki tarihlerdir.²⁷ Kocobekov'un yayına hazırladığı bu kaynaklara göre Sıdıkuulu 1875²⁸ yılında Koçkor bölgesindeki Dön Arık²⁹ (Temir Bolot) ³⁰ köyünde dünyaya geldi. Sıdıkuulu'nun babasının adı eserlerinin kapağında ve resmi kaynaklarda Sıdık olarak geçmektedir.³¹ Ancak baba adı eserlerin iç sayfalarında Kıdık'tır.³² Bu konuda Kırgız araştırmacıları tarafından Sıdıkuulu'nun babasının adı aslında Kıdık olduğu, eserlerin basıldığı Ufa'daki Şark matbaasının dini misyonu ve redaktörlerin dini karaktere önem verdikleri için Kıdık'ın İslamiyet'te bir anlamı olmamakla birlikte, İslam devletinin ilk halifesi Hz. Ebubekir'in lakabı olan Sıdık'a izafeten eserlerin kapağına Sıdıkoğlu - Sıdıkof yazdıkları kabul edilmektedir.

Sıdıkuulu, Sıdık'ın 7 çocuğundan üçüncüsüdür. (Çarkınbay, Çopoy, Osmonalı, Sulaymankul, İymankul, Bozcıgit, Asamüdü) ³³ Yazar 7 yaşına geldiğinde yetim kalmıştır.³⁴ Bu sebeple Sıdıkuulu amcası Kanat'a³⁵ evlatlık

---

Kırgız Secerelerine Göre Türk Boyları, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2008, s. 36.

²⁷ Sıdıkuulu'nun hayatı hakkında hatıralarını kaleme alan Kızı Bübüş, babasının doğum tarihini 1879, ölümünü ise 1942 olarak tarihlendirmektedir. Bübüş Osmonalıkızı, "Atamdın Ömür Bayanı", *Alatoo*, S. 11, Bişkek, 1991, s. 128

²⁸ Kocobekov, a.g.m., s. 12.

²⁹ Sadıkova, a.g.e., s. 15.

³⁰ Kocobekov, a.g.m., s. 13.

³¹ Sıdıkoğlu, *Muhtasar*, s.1; Sıdıkof, *Tarih-i Kırgız*, s. 1.

³² Sıdıkof, *Tarih-i Kırgız*, s. 13, 36, 37, 38.

³³ Sadıkova, a.g.e., s. 15.

³⁴ Asılbek Dosaliev, "Kırgız Tarihinin Atası Osmonalı Sıdıkuulu", *İz Kaldırgan İnsandar 1*, Bişkek, 2011, s. 110. 108-113.

³⁵ Önde gelen Kırgız boy beylerindedir. Rus Çarlığına karşı Türkistan Türklerinin 1916 bağımsızlık mücadelesinde önemli Kırgız liderlerden biri idi. İsyan sırasında ele geçirilen

olarak verilmiştir. Osmonaalı'nın amcası Kanat'a evlatlık verilmesi hayatının ilk ve en önemli dönüm noktası olmuştur. Çünkü amcası Kanat bulunduğu bölgenin önemli boy beylerinden birisi olduğu gibi eğitim işlerine de büyük değer veriyordu. Koçkor bölgesinde ünü günümüze kadar ulaşmış Kanat Han Medresesini kurup, Buhara, Ufa ve Semerkant gibi yerlerden molla getirtip burada Kırgız çocuklarına eğitim verdirdiği bilinmektedir.³⁶ Bu konuda Sıdıkuulu da eserlerinde Kanat Han hakkında; “*Büyüğümüz Hacı Kanat, din için cahillere vurdu kamçı. Millete dini hizmet vermeye önem veriyordu.*”³⁷ *Kanat’da dini hizmetkar.*”³⁸ diyerek amcasının eğitim hizmetlerinden övgü ile bahsetmektedir. Kanat’ın Kırgızların eğitimi için harcadığı çabalardan yeğeni Sıdıkuulu da faydalanmıştır. Abisi Carımbay’ın da bir molla olması Sıdıkuulu’nun ilk eğitimini doğduğu yerde ailesinden almasını sağlamıştır. 13 yaşına geldiğinde ise abisi ve yengesi Kubat’ın yardımı ile Tokmok’a eğitimini devam ettirmeye gelmiştir. 1890’lı yıllarda Tokmok’ta dinî derslerin yanı sıra tarih ve coğrafya gibi derslerinde verildiği Ekbaliya Medresesi bulunmaktaydı.³⁹ Sıdıkuulu burada eğitim aldığı sırada Molla Şakir’den medrese eğitimi alması için yönlendirilmiştir.⁴⁰ Dolayısıyla Sıdıkuulu bu okulda çalışan Kocobekov’un bahsettiği Molla Şakir’den ders almıştır.⁴¹ Ancak maddi olarak eğitimini devam ettirecek birikime sahip olmadığı için kendisine verilen tavsiyeyi sonuna kadar yerine getirememiştir. Eğitimi için yeterli paraya sahip olmayan Sıdıkuulu, medrese eğitimine devam etmek için gerekli olan parayı kazanmak amacıyla 1895 yılında tekrar köyüne dönüp öğretmenlik yapmaya başlamıştır.

Sıdıkuulu 1895 yılından itibaren köyünde öğretmenlik yaparak kazandığı para ile Kaşgar’a (Üçturfan) medrese eğitimi için gitti. Yazarın Kaşgar’a gidişi hakkında değişik tarihler verilse de⁴² bu seyahat 1899 ile 1902 yıllarına denk gelmektedir. 8 ay kadar Kaşgar’da kalan Sıdıkuulu burada büyük bir deprem olması sebebiyle tekrar Kızıl Töbö’ye dönmüştür.⁴³

---

ihtiyar Kırgız liderlerinden Kanat, yakalandıktan sonra başını hücresinin duvarlarına vurarak intihar etmiştir.

³⁶ A. Çukubaev, *Klassovaya Borba i Obşestvennaya Mısl v Kirgizii (1900 - 1917)*, Frunze, 1967, s. 65.

³⁷ Sıdıkoğlu, *Muhtasar*, s. 5.

³⁸ Sıdıkof, *Tarih-i Kırgız*, s. 37.

³⁹ Koylubayev, a.g.e., s. 17.

⁴⁰ Dosaliev, a.g.m., s. 112.

⁴¹ Kocobekov, a.g.m., s. 17.

⁴² Osmonaalıkızı, a.g.m., s. 128; Kocobekov, a.g.m., s. 19.

⁴³ Kocobekov, a.g.m., s. 19.

Kızıl Töbö'ye dönüşü sırasında 13 yaşında olan ilk eşi Altınay ile evlenmiştir. Aslında Kırgız geleneklerine bakıldığında Sıdıkuulu'nun geç evlendiği anlaşılmaktadır. Çünkü günümüzde dahi Kırgız köylerinde gençler 16 – 20 yaşlarında evlenmektedirler. Bu dönüşünde bir yıl kadar Kızıl Töbö'de kalan Sıdıkuulu, bölgeye yeni gelmiş olan Tatar mollalar ile tanışmış ve hem İslam dünyası ve hem de Rusya Müslümanları hakkında önemli bilgiler almıştır. Usul-i Cedit eğitim sistemini de yakından tanıma imkanı bulmuştur. Bu konuda Sıdıkuulu; *“O zamanlar “Koco Hafiz”, anlamını bilmediği “Çahar Kitep” ile çocuk okutuyordu... bu kişi yanına Muhammed Ali adlı bir hoca getirdi. Tarladaki çobanlar, atçılar dahi okuma yazma öğrenmeye başladılar. Bu olayların olmasına daha 10 yıl olmadı! 1901 – 1902 yılları Trotski'den Tokmok Şehrine Zakir Kari⁴⁴ ve Vohabov cenapları geldiler. Ondan sonra şakirtler çok hızlı arttı. Onun şakirtleri büyük şehirlerde yüksek ilim tahsil etmeye başladılar.”⁴⁵* diyerek Kırgızların yaşadığı bölgeye Usul-i Cedit düşüncesinin gelişi ve burada meydana gelen değişime dikkat çekmektedir.

Sıdıkuulu Kızıl Töbö'de bir yıl kadar kaldıktan sonra Buhara'ya medrese eğitimini devam ettirmek amacıyla gitmiştir. Sıdıkuulu'nun Buhara'dan ne zaman geri döndüğü bilinmemektedir. Ancak 1911 yılında en büyük kızına hamile olan eşi Altınay'ı bırakarak⁴⁶ tekrar eğitimini devam ettirmek amacıyla Ufa'ya gitmiştir. Bu sırada Ufa'daki Galiya medresesinde eğitimini tamamlamak üzere olan ilk Kırgız aydınlarından İşenaalı Arabayuulu, Sıdıkuulu'na yardım etmiş olsa gerektir. Arabayuulu 1906 yılında Orenburg'a, oradan da Türkiye'ye giderken O. Sıdıkuulu 1911 yılında Ufa'daki Galiya medresesinde eğitim almaya gitmiştir. XX. yüzyıl Kırgız tarihinde önemli yere sahip olan iki Kırgız aydınının yolu burada kesişmiş olsa gerektir. Ancak Sıdıkuulu'nu Galiya medresesine Arabayuulu'nun yönlendirmiş olması da muhtemeldir. Çünkü Osmonaalı, Arabayuulu'nu Orenburg'a gönderen Tatar öğretmeni ve Tokomok'taki okulunu bilmekte ve eserinde bu okulu överek anlatmaktadır.⁴⁷ Arabayuulu'nun daha Galiya medresesinde okurken Kırgız gençlerini buraya getirmeye çalıştığı bilinmektedir. Bu bağlamda Kırgızların ilk modern tarihçilerinden Osmonaalı'nın çalışmalarını, Tarihçi Egemberdiyev'in şu

⁴⁴ Kari; Arapça kökenli bir kelime olup, Türkistan'da Kur'an'ı ezbere bilen kişilere verilen ünvanıdır.

⁴⁵ Sıdıkof, *Tarih-i Kırgız*, s. 38.

⁴⁶ Svetlana Ploskih, “Kırgızskiy Raznoçinets”, *KP v Kirgizii*, No: 266, 16 Temmuz 1999, s. 3.

⁴⁷ Sıdıkof, *Tarih-i Kırgız*, s. 38.

değerlendirmesi durumu Arabayuulu ile ilişkilendirmektedir: “*Osmonaali 1911 yılında Ufa şehrine gelip, bir yıldan fazla okudu. Orada Osmonaali'nin İşanaali Arabayuulu ile bağlantı kurduğunu söyleyebiliriz. İşanaali Kazan, Ufa şehirlerini daha önce gezip, okuyup Mekke'ye kadar gidip ziyaret yapıp geldikten sonra Osmonaali'yi da bu yöne yönlendirmiş, (halkı) aydınlatma faaliyetlerine başlatmıştır. Ufa'ya Osmonaali'dan önce gelip, Galiya medresesini bitiren İşanaali, Osmonaali'yi oraya götürmüş ve bu medresede okutmuş olsa gerek.*”⁴⁸ Osmonaali'nin medrese eğitiminin Arabayuulu'nun Ufa'daki son zamanlarına denk gelmesi XX. yüzyılın iki önde gelen Kırgız aydınını birbirine yaklaştırmış olmalıdır.

Sıdikuulu Kırgız tarihi ile ilgilenirken, Arabayuulu Kırgızlar arasında yeni eğitim sistemini yaymaya ve okuma yazma oranını artırmak suretiyle eğitim, kültür ve siyaset işlerine yönelmiştir. Hatta Osmonaali'nin her iki eserini de Ufa'da yayınlama konusunda Arabayuulu'nun katkısının olduğu ihtimal dahilindedir. Sonraki sürece bakıldığında Galiya medresesi, Kırgızlar eğitim almış birçok Kırgız genci arasından, Kırgız aydınlanmasında öne çıkan iki isim kazandırdığı açık olarak görülmektedir. Bunlar İ. Arabayuulu ve O. Sıdikuulu idiler. Buradan da anlaşılacağı üzere Tatarlar arasında ortaya çıkan eğitimde ve kültürel hayatta yenileşme ve güçlenme çalışmaları özellikle yeni sistemde eğitim veren Ceditçi kadroların kurup çalıştıkları medreseler sayesinde modern eğitim, milli dil düşünceleri Türkistan Türklerinden Kırgız eğitim ve kültür hayatına da girmiştir.

Hatıralara göre Sıdikuulu'nu Kırgız tarihini yazmaya Buhara'da meydana gelen bir olay yönlendirmiştir. Kızı Bübüş'ün anlattığına göre Sıdikuulu Buhara'da öğrenci olduğu sırada diğer Türk boylarından ve milletlerden olan öğrencilerin “*Kırgızların atası yok. Kırgız Kırk Kızdan ortaya çıkmış. Atan olsa tarihin olur, tarihi olmayanın atası da olmaz.*”⁴⁹ şeklinde yazarı ayıplamalarıdır. Böyle bir olayın olması muhtemeldir. Ancak bu durum böyle küçük sebeplere indirgenecek kadar önemsiz olmamalıdır. Çünkü Sıdikuulu dönemin şartlarına göre iyi denilebilecek eğitim almış, yeterli ilmi birikime sahip bir şahsiyettir. Bu bağlamda yazarın eserleri değerlendirildiğinde Sıdikuulu'nun tarihi birikimin bir millet için ne kadar önemli olduğunun farkında olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Zira Sıdikuulu'nun Kırgız Tarihi kitabını kaleme alıp yayınlamasının asıl sebebi hem o güne kadar halk ağzında söylenen tarihi bilgileri yazıya aktarmak,

⁴⁸ C. Egemberdiyev, “Karlıgaç Tarihiçisi”, *Kırgız Tuusu*, No: 172, 24. Haziran 1993, s. 3.

⁴⁹ Osmonaalıkızı, a.g.m., s. 133.

hem de yeni usulde açılan mekteplerde büyük eksiklik olan tarih kitaplarının yazılmasına katkı sağlamak olsa gerektir. Hatıralarda yer verilen bu hikaye onun amacını halk arasında pekiştiren bir unsur olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca Sıdıkuulu kendi eserinde; “*Müslüman balalara (çocuklara) Allah Taala doğru yolu görsetsün. Biz bu kitabı yazduk Kırgız tuğanlarga (kardeşlere) hizmet için hem songa yadigar kalsun için. Her halkga bir tarih bardır. Bizdin Kırgızga tarih yazuçı adamı yok bolganı için, Kırgız Kırk Kızdan deyib Şeyh Mansurdun bir niçe akla makul (mümkün) bolmagan hikayeler geltirgen. ...aldap aluçularının sözleri canıma ötüp 15 yıldan berü ahtarub, tekşerüb 200 min Kırgızdın atababaların taratıb ta Adem aleyhisselamga yetkürdim*”⁵⁰ açıklaması ile sebep ve amacını açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Okur-yazar Kırgızlar arasında kendi ana dilinde eserler yazmaya önem verenler ve bu yolda gayret sarf edenler olmuştur. Ancak söz konusu zaman zarfında tam olarak kaç Kırgız’ın kendi ana diliyle eser kaleme aldığını belirlemek mümkün değildir. O dönemde Kırgız dilinde yazılmış olan eserler Sovyetler Birliği dönemine erişmiş olmakla birlikte, yazma eserlerin muhafaza edildiği resmî kurumlara tamamı intikal etmemiştir. Zira az sayıdaki bu yazma eserler, şahısların elinde veya resmî arşivlerde muhafaza edilmiş; bir kısmı Sovyetler Birliği döneminde, bir kısmı da Kırgızistan Cumhuriyeti tam bağımsızlığına kavuştuktan sonra ilmî araştırmalara konu olmuş ve yayımlanmıştır. Sovyetler Birliği döneminden önce Kırgız dilinde yazdıkları eserleri günümüze kadar ulaşan yazarlar arasında Moldo Niyaz (1822–1896), Moldo Kılıç Şamırkanuulu (1866–1917), Togolok Moldo (1860–1942) gibi Kırgız şairleri sayılabilir.⁵¹ Adları zikredilen bu kalem sahiplerinin eserlerinin hemen hepsi el yazması manzum eserlerdir. Kırgızcanın ilk yazılı eserleri olan bu çalışmaların çoğu, XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başlarında, sadece kendi yaşadıkları bölgelerde şiir yazan ve nadir şahsiyetler olarak itibar gören Moldo Niyaz ile Moldo Kılıç’ın kalemlerinden çıkmıştır.⁵² Yazmaların tamamı manzum eserlerdir. Bu çalışmaların Moldo Kılıç’ın bir eseri dışında hiç biri yayınlanmamış, el yazması eser olarak kalmıştır. Kırgızların tarihten gelen birikimi olan

⁵⁰ Sıdıkoğlu, *Muhtasar*, s. 12.

⁵¹ Bunlardan başka Sovyet döneminden önce yazılı eser veren Kırgız yazarlar; Eşenaalı Arabayev (1882 - 1933), Osmonaalı Sıdıkov (1875 - 1940), Adlaş Moldo (1876 - 1930), Belek Soltonoev (1878 - 1938), İsak Şaybekov (1880 - 1957), Ebul Kasım Cutakaev (1882 - 1930).

⁵² Asankanov, a.g.m., s. 294-295.

yazmalara Osmonaali ulaşmış olmalıdır. Dolayısıyla Sıdıkuulu, kitaplarında yer vermediği ve bizim kesin olarak bilmediğimiz bilgilere sahip olsa gerektir. Yani Sıdıkuulu'nun eserini kaleme aldığı dönemde değerli yazar ve şairler yetiştiği gibi önemli sayılabilecek miktarda el yazması olsa da eserler mevcuttur.

Bilindiği üzere bir dilin gelişebilmesi, halk arasında yoğun bir şekilde kullanılmasına bağlıdır. Bu da ancak eğitim kurumlarının yaygınlaşması ve okuma yazma oranının artırılması ile mümkündür. Ancak söz konusu dönemde önemli derecede ana dilde yazılmış kitap sıkıntısı vardır. Diğer taraftan halkın ana dilini öğrenmesinde kendi kültür unsurlarını yansıtan okuma kitapları çok önemlidir. Zira bu durumun farkında olan Ceditçilerin çabalarından birisi de probleme çözüm bulmaktır. Kırgızlar arasında okuma yazma bilen şairler çeşitli eserler kaleme almışlar, ancak yayınlamadıkları için yaşadıkları bölgenin dışına çıkamamışlardır. Bu durum Kırgızların ana dilde eğitimine önem veren Sıdıkuulu'nu konu üzerinde çalışmaya yönlendirmiş olmalıdır. Çünkü Sıdıkuulu öğretmenlik yaparken çocuklara okuttuğu Arapça ve Farsça okuma parçalarının eğitimde hiçbir işe yaramadığının farkındadır.⁵³ Dolayısıyla ana dilde beşeri ilim kitaplarına ne kadar çok ihtiyaç olduğunu en iyi bilen kişidir. Ayrıca Sıdıkuulu'nun çalışmalarını yayınlamasında Ceditçiler önemli bir yere sahiptir.

Osmonaali Sıdıkuulu'nun hayatı hakkında 1914 yılından sonrası için bilgi bulunmamaktadır. Ancak, 1919 – 1925 yılları arasında halkı aydınlatma çalışmalarına Sovyet Kırgızistan okullarında devam etmiştir.⁵⁴ Stalin, Türkistan aydınlarını halkın gözünden düşürmek ve iktidarını tam olarak yerleştirmek amacıyla 1925 yılındaki girişiminin ardından 1928 yılından sonra ikinci dalgayı başlatmıştır. Bu dalga ilk başta kolektifleştirme politikası çerçevesinde gelişmiş, zenginlerin mallarına el konulup, başka bölgelere sürgün edilmişlerdir.⁵⁵ Ancak aydınların bu şekilde zengin ve bey sınıfına girmemeleri Stalin'in diğer bir taktiği olan halk düşmanı iftirasını uygulamaya sokmuştur. 1931 yılında başlayan bu karalama ve milliyetçi Cedit aydınlarını yok etme politikası 1939 yılına kadar sürmüş, binlerce

⁵³ “Çocuklara alfabe okuturken (öğrettiğimiz kelimenin) anlamını bilmeden; - Moldoke bu ne demek? diye sorulduğunda kendimizde onun anlamını bilmediğimizden ne diyeceğimizi şaşırıp, başka şeyleri söylüyoruz. Onlar gidip yalnız kaldığımızda gözümüzden yaşlar akıttığımız zamanlar da oldu. “Töreki”, a.g.e., s. 3.

⁵⁴ Sadıkova, a.g.e., s. 16-17.

⁵⁵ Zuhra Altımuşova, *1920 – 1930 CC. Kırgızstanda Sovet Rejiminin Kulaktardı Tap Katarı Coyuu Sayasatı*, (Kırgız – Türk Manas Üniversitesi, Doktora Tezi), Bişkek, 2010, s. 10.

Türk aydını hapishanelerde, sürgünlerde ve namlu uçlarında ortadan kaybolmuşlardır. Sıdikuulu'da Stalin'in uyguladığı yok etme siyasetine ilk kurban giden Ceditçi aydınlardan biri olmuştur. Stalin'in milli aydınları yok etme girişimi 1931 yılında başladığı bilinmektedir.⁵⁶ Orta Asya Kominist Partisi Teftiş Komisyonu tarafından Kırgız Kominist Partisi Merkezi Komitesine gönderilen Eylül 1931 tarihli şifreli yazıda, Orta Asya'daki devletlerde Türk Birliği adında bir karşı devrim komitesi kurulduğu bildirilmiştir. Kırgızistan'da Kamenski ve Hudyakov'un yönlendirmesi ile 1933 yılında milliyetçi aydınlara karşı ilk dalga tutuklamalar da böylece başlamıştır. 1933 baharında başlayan bu dalgada tutuklanan milliyetçi aydınlar Kırgızistan'da Sovyet yönetimini yıkmayı amaçlayan “*Sosyal Turan Partisi*”ni kurmakla suçlandılar.⁵⁷ Sosyal Turan Partisi Sovyet Kırgız tarihinde izine rastlanmamış bir siyasi oluşumdur. Tabii ki birçok konuda olduğu gibi Sovyetlerin ortaya attıkları Sosyal Turan Partisi hayali de Kırgız Türk halkı üzerinde baskı oluşturma aracı idi.⁵⁸ Sovyet yönetiminin başındaki Stalin'in öncülüğünde başlatılan Türk aydınlarını yok etme girişiminde Sıdikuulu Haziran 1933'te tutuklanarak Taşkent'e gönderilmiştir. Ancak burada arkadaşlarının yardımı ile hapisten kaçmayı başaran Sıdikuulu Doğu Türkistan'a gitmiş ve ömrünün geri kalanını burada geçirmiştir. Tarihiçi Osmonaalı Sıdikuulu 1942 yılında Doğu Türkistan'ın Kulca şehrinde ölmüştür.⁵⁹

Sonuç

Türkistan Türkleri arasında önemli bir yere sahip olan Kırgızların günümüze ulaştıkları yakın süreç içerisinde Rus Çarlığı ve SSCB olmak üzere iki önemli dönemi yaşamışlardır. Bu iki süreç de Kırgızların ilmî, siyasi, kültürel ve ekonomik hayatlarında derin izler bırakan değişimlere sahne olmuştur. Dünyanın gelişim ve değişimine paralel olarak Kırgız Türkleri arasından çağın gereklerini algılamış ve içinde yaşadığı topluma yön vermiş aydınlar ortaya çıkmıştır. Bunlardan bir tanesi Kırgızların ilk modern tarihçisi olan Osmonaalı Sıdikuulu'dur. Sıdikuulu Kırgızların önde gelen boylarından Sarıbağış boyuna mensup olarak, Kırgızistan

⁵⁶ Kuseyin Karasaev, “Zamandaştarım Cönündö”, *Bişkek Şaamı*, No: 117, 21 – 26 Haziran 1992, s. 4.

⁵⁷ Köçkөн Saktanov, “Algaçkı Kırgız Okumuştusu”, *Kızıktar*, No: 35 (188), 27.09.2007 s. 14.

⁵⁸ S. V. Ploskih, *Repressirovannaya Kultura Kırgızstana Maloizuçennie Stranitsı İstorii*, İlim, Bişkek, 2002, s. 194.

⁵⁹ Sadıkova, a.g.e., s. 31.

Cumhuriyeti'nin Kuzey bölgesinde yer alan Kızıl-töbö köyünde 1875 yılında dünyaya gelmiştir. Onun doğduğu bölge stratejik olarak İdil-Ural bölgesinde ortaya çıkan yeniliklerden kısa sürede etkilenmiş ve bu durum Sıdıkuulu'nun eğitim hayatında da önemli bir yere sahip olmuştur. Burada açılan Usul-ü Cedit okulunda almış olduğu eğitimle modern eğitim metotları ile tanışmış, hayatını ilme ve Kırgızların gelişimine adanmıştır. Eğitimini tamamlamak amacıyla Sıdıkuulu'nun bir çok fedakarlık yaptığını, normalde evlenip zengin olmayı düşünmesi gerekirken bunların tersine bütün hayatını eğitim ve halk aydınlatmasına vakfettiği aşık bir şekilde görülmektedir. Yeni akım yeni bir aydın kuşağın yetişmesine yol açmıştır. Bu girişimler içerisinde Sıdıkuulu'nda olduğu gibi milli bilinç, milli kültür ve milli tarihin gelişmede önemli unsurlar olarak ortaya çıktığı açıktır. Türklerin modernleşme çabaları içerisinde Sıdıkuulu milli tarih alanına yönelmiş, içerik unsurları olarak ise halk arasında sözlü edebiyat ve milli olan unsurları derleyerek eserlerini meydana getirmiştir. Sıdıkuulu'nun *Tarih-i Kırgız Şadmaniye* adlı eseri Kırgızların Sarıbagış Uruğunun beyi Şabdan Bahadıra ithaf edilmiş olup, Muhtasar Tarih-i Kırgızıye adlı çalışmasının genişletilmiş baskısıdır. Eser, Kırgız boyları hakkında verdiği bilgilerle bir Kırgız Şeceresi özelliği taşımaktadır. Bunun yanı sıra Sıdıkuulu bu eserde döneminin olaylarına ve Kırgızların eğitim-kültür konularına da geniş yer vermiştir. Ayrıca eserin Kırgızca yayınlanan ilk matbu örneklerden olması, Sovyet öncesi Kırgız matbu yazı dili üzerinde yapılan araştırmalar için önemli bir ana kaynak özelliğini artırmaktadır. Stalin'in baskı ve yok etme girişimleri aydınların önünde aşılmaz bir engel teşkil etmiştir. Bu sebeple Sıdıkuulu'nun milletine adanmış bir hayat olarak, doğduğu topraklardan uzak, ailesinden ayrı Doğu Türkistan'da son bulmuştur.

KAYNAKÇA

- AKMATALİEV, A. A., *Tandalgan Çıgarmalardın Cıynagı, Adabiyat Taanu*, c. 2, Bişkek, 1998.
- ALTIMIŞOVA, Zuhra, *1920 – 1930 CC. Kırgızstanda Sovet Rejiminin Kulaktardı Tap Katarı Coyuu Sayasatı*, Kırgız – Türk Manas Üniversitesi (Doktora Tezi), Bişkek, 2010.
- ARABAYEV, E. - SARSAKEYEV, H., *Alifba Yaki Töte Oku*, Şark Matbaası, Ufa, 1911.
- ARABAYUULU, E., *Kırgız Alıpbesi*, Orta Asya Mamleket Basması, Taşkent, 1924.
- ASANKANOV, Abilabek, “Moldo Kılıç”, *Kırgız Tarihi: Entsiklopediya*, Bişkek, 2003. s. 294-295.
- ATTOKUROV, Sabır, “Ata Manas Ülgüleri”, *Ala Too Dergisi*, Bişkek, 1997, s. 1, 6.
- BIYALIYEV, A., *Kırgız Adabiy Tili Cana Anın Adabiy Norması*, Bişkek, 2002.
- ÇUKUBAEV, A., *Klassovaya Borba i Obşestvennaya Mısl v Kırgızii (1900 - 1917)*, Frunze, 1967.
- DOSALİEV, Asılbek, “Kırgız Tarihının Atası Osmonalı Sıdıkuulu”, *İz Kaldırgan İnsandar I*, Bişkek, 2011, s. 108-113.
- EGEMBERDIYEV, C., “Karlıgaç Tarihçi”, *Kırgız Tuusu*, S. 172, 24. Haziran 1993, s. 3.
- ERŞAHİN, Seyfettin; “Kırgızların İslâmlaşması Üzerine Bazı Mülâhazalar”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 39, 1999, s. 393 – 438.
- Gornaya Tsaritsa Kurmancan i Yeyo Vremya*, Haz.: B. Abıtov, C. Djaldoşova, D. Djunus Aliyev v.d., Bişkek, 2002.
- GÖMEÇ, Saadettin, *Kırgız Türkleri Tarihi*, Berikan Yay., Ankara, 2009.
- BATMANOV, İ. A., *Kratkie Vvedenie v İzuçenie Kırgızskogo Yazıka*, Frunze, 1947.
- KADIROVA, Asel, *XIX. Kılımdın Ayagı XX. Kılımdın Başındağı Kırgızdar Koldongon Dokumentterdin Tili*, (Kırgız – Türk Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Bişkek, 2008.
- SIDIKOVA, Kalen, *Kırgız Tarihi*, Bişkek, 2003.
- KALKAN, Mustafa; *Kırgızlar ve Kazaklar*, Selenge Yay., İstanbul, 2006.
- KARASAEV, Kuseyin, “Zamandaştarım Cönündö”, *Bişkek Şaamu*, No: 117, 21 – 26 Haziran 1992, s. 4.

- KARASAYEV, H., "Kırgız Orfografyasının Tarihinan", *Turkologičeskoe İssledovaniya Sbornik Statey 80 Letiyu K. K. Yudahina*, Frunze, 1970, s. 76 – 81.
- KOCOBKOV, M., "Osmonalı Sıdıkuulunun Ömür Bayanına Ayrım Toktoolor", *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 14, Bişkek, 2005, s. 13 – 28.
- KOYLUBAEV, K. K., *Cazgıç Akındardın Çıkarmaçılıgı*, Karakol, 2010.
- OMOROV, Timurlan, *Kırgız Secerelerine Göre Türk Boyları*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2008.
- OSMONAALIKIZI, Bübüş, "Atamdın Ömür Bayanı", *Alatoo*, S. 11, Bişkek, 1991, 128 – 136.
- PLOSKİH, S. V., *Repressirovannaya Kultura Kırgızstana Maloizuçennie Stranitsı İstorii*, İlim, Bişkek, 2002.
- PLOSKİH, Svetlana, "Kırgızskiy Raznoçinets", *KP v Kırgızii*, S. 266, 16 Temmuz 1999, s. 3.
- SADIKOVA, Şarifa, *Sıdıkov Osmonalı Tuulgan Kününün 130 Cıldığına Karata*, Bişkek, 2008.
- SAKTANOV, Köçkön, "Algaçkı Kırgız Okumuştusu", *Kızıktar*, No: 35 (188), 27.09.2007 s. 14.
- SAPARBAYEV, A., *Kırgız Tilinin Leksikologiyası Cana Frazologiyası*, Bişkek, 1997.
- SIDIKOF, Osman Ali, *Tarih-i Kırgız Şadmaniye*, Şark Matbaası, Ufa, 1914.
- SIDIKOGLU, Mola Osmanali; *Muhtasar Tarih-i Kırgızıye*, Şark Matbaası, Ufa, 1913.
- TAŞAĞIL, Ahmet, *Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları*, TTK Yay., Ankara, 2004.
- TENİŞEV, E., "Uluttuk Doorgo Çeyinki Kırgız Adabiy Tili Cönündö", *Kırgızdar*, c. 2, Bişkek, 1993.
- TOKONBAYUULU, Aalı, "Esep Kısap", *Kırgız Keneş Adabiyatı Dergisi*, No: 2, 1934. s. 4 – 22.
- TÖREKİL, Molla Kılıç, *Kıssa-i Zelzele*, Haz. İşanalı Arabayef, Kazan, 1911.